

1 Sociální vlivy

Radka High

Celá následující kapitola bude věnována tomu, jak se lidé vzájemně ovlivňují, jak se chovají v sociálních situacích, kdy jsou obklopeni ostatními jedince, kteří mají svá vlastní přání, motivy a reagují jistým způsobem.

Sociálnímu vlivu rozumíme společně s de Montmollinem (1977, in Hewstone, Stroebe, 2006, str. 454) jako "změnu v úsudcích, názorech a postojích jedince v důsledku setkání s úsudky, názory a postoji dalších osob."

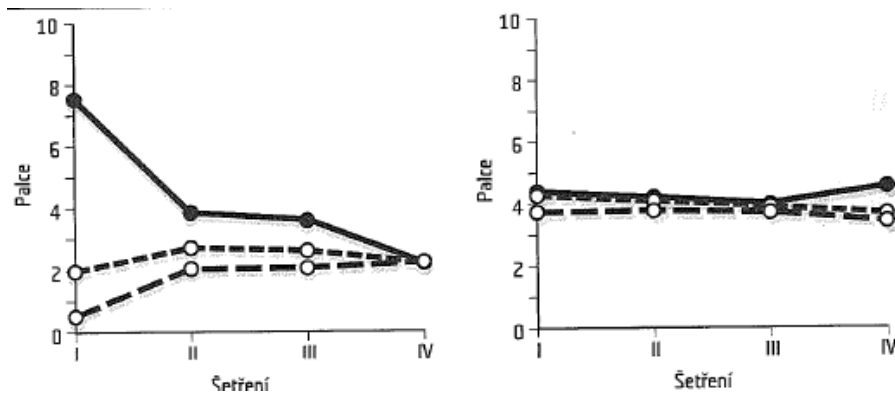
1.1 Konformita

Konformita je chápána jako změna názorů, přesvědčení nebo chování, která je vnímána jako výsledek tlaku jiného jedince nebo skupiny jedinců. Tento tlak může být reálný, ale i pouze domnělý. Projevuje se v chování, verbálně, ale jejím výsledkem může být i mlčení, které je požadováno od jedince.

Jedním z prvních výzkumníků zabývajících se konformitou byl Muzafer Sherif, Turek, jenž přijel do USA studovat. Viděl tedy rozdílnost kulturních norem a tlak, který kultura vytváří ke konformitě vůči těmto normám.

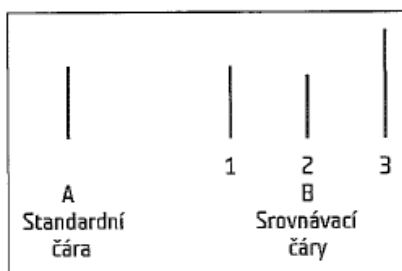
Probandi měli za úkol sledovat velikost pohybu světelného paprsku v tmavé místnosti. Sherif ve svém experimentu využil tzv. autokinetický efekt, což je vjemová iluze vyvolávající pohyb světelného bodu v tmavé místnosti přesto, že promítnutý světelný paprsek je stabilní. Tato iluze vzniká díky neexistenci opěrného bodu v zorném poli probandů. Nejdříve pohyb posuzovala pokusná osoba o samotě poté ve skupině. Odpovědi probandů, kteří se v místnosti ocitli samostatní, byly velmi rozdílné. V přítomnosti ostatních osob se názory probandů přiblížily a vytvořily skupinovou normu. Tato skupinová norma byla dodržovaná, i když pokusné osoby odpovídaly další den bez přítomnosti ostatních. Skupinová norma se držela po několika dnech i letech.

Sherif interpretoval tento úkaz jako potřebu probandů zbavit se původní nejistoty a získat normu pro své názory.

Obrázek. č. 5. Medián úsudků pohybu bez přítomnosti ostatních (I) nebo ve skupině (II, III, IV) - nalevo, a ve skupině (I, II, III) nebo bez přítomnosti ostatních (IV) - napravo, podle Sherifovy (1935) studie vytváření norem (in Hewstone, Stroebe, 2006).

Na Sherifovy experimenty navázal Solomon Asch s předpokladem, že v jednoznačné situaci se respondenti k nesprávnému názoru většiny nepřikloní. V roce 1951 dal skupině osob posoudit, která ze tří prezentovaných čar je stejně dlouhá jako vzorová čára a obrázku. Odpověď byla zcela jasná. Respondent se však ocitl ve skupině 7-9 lidí, kde všichni ostatní členové byli spolupracovníci výzkumníka. Pokud skupina odpovídala správně, názor respondenta se shodoval s ostatními členy. V případě, že pomocníci experimentátora měli za úkol záměrně odpovídat nesprávně, 37% pokusných osob podlehla skupinovému tlaku. Skupinovému tlaku podlehly osoby i v menších skupinách (3-4 členi). Pokud ale ve skupině existoval jeden spojenec, konformita výrazně klesla.

Obrázek. č. 6. Příklad úkolu (Hewstone, Stroebe, 2006).

Konformisté prožívali podlehnutí tlaku velmi nepříjemně. Z nahrávek je patrné, že se ošívají, tázavě se ohlíží po ostatních, někteří z nich přiznali, že prožívali silný vnitřní konflikt.

Robert Crutchfield (1955, in Výrost, Slaměnik, 2008) zjistil, že výsledky se liší v závislosti na obtížnosti úkolu. V lehkých úkolech, kde si je pokusná osoba jistější se svojí odpovědí,

konformita byla nízká na rozdíl od obtížných úkolů, ve kterých je proband nejistý, podlehnoutí skupinovému tlaku je častější.

Proč lidé podléhají tlaku skupiny, i když jsou si vědomi, že skupina zastává chybný názor?
Proč neupřednostňujeme svůj názor?

Morton Deutsch a Harold Gerard (1955, in Výrost, Slaměnik, 2008) zjistili, že lidé jsou konformní, protože jsou hnáni dvěma potřebami: potřebou mít pravdu a potřebou být oblíben. Deutsch a Gerard (in Kassin, 2007) rozlišují dva druhy sociálního vlivu:

1. informativní vliv - lidé jsou přesvědčeni o správnosti názorů ostatních, proto se přizpůsobí
2. normativní vliv - konformita nastává tehdy, když se jedinci obávají sociálního odmítnutí, ostrakizace, obavě ze ztráty oblíbenosti. Tyto motivy nejsou nereálné, výzkumy ukazují, že lidé odlišující se od normy, jsou méně oblíbení a vystaveni posměchu. Zvláště senzitivním obdobím je v tomto případě adolescence - odmítání jsou ti, kteří nenosí moderní oblečení, nepoužívají módní slova a technologii apod.

Kassin (2007) rozlišuje dva druhy konformity:

1. soukromou - měníme názory, ale i chování, neb jsme přesvědčeni, že skupina má pravdu
2. veřejnou - jde o povrchní změnu chování, kdy stále zastáváme stejný názor

1.2 Poslušnost vůči autoritě

Poslušností rozumíme takové chování, kdy je od autority vznešen požadavek na určité chování ve formě imperativu.

Studium poslušnosti bylo inspirováno událostmi proběhlými za druhé světové války, Norinberskému procesu a výpovědím A. Eichmana a jiných nacistických pohlavárů, kteří se obhajovali tím, že pouze plnili rozkazy (díky nimž zemřely miliony Židů) a jsou tedy z páchaných trestných činů nevinní.

V roce 1963 Stanley Milgram uskutečnil jeden z nejvýznamnějších experimentů v oblasti sociální psychologie. Pod záštitou Yaleské univerzity uveřejnil novinový inzerát, ve kterém hledal účastníky pro svůj výzkum týkající se vztahu učení a trestů. Před začátkem experimentu byla vždy přítomna dvojice - učitel a žák, Milgram nechal rozlosovat tyto dvě role. Pravá pokusná osoba byla učitelem, žák byl domluvený s experimentátorem. Úkolem učitele bylo přečíst dvojice slov (např. modrá-volat, klobouk-dívka apod.), žák se měl tyto

dvojice naučit a zopakovat. Pokud žák chyboval, úkolem pokusné osoby bylo udělit elektrický šok.

Před začátkem experimentu dostal učitel ukázkový elektrický šok o napětí 45 V, pomohl uvázat žáka a připnout na něj elektrody. Žák se zmínil, že má problémy se srdcem. Učitel se přesunul do vedlejší místnosti, kde se posadil za panel s 30 tlačítky spouštějících elektrické šoky označených od 15 do 450 V a odstupňovaných po 15 V. Pod tlačítky byly značky mírné napětí až po těžký šok. Při každé chybné odpovědi učitel musel zvyšovat napětí šoku.

Žák žádné elektrické šoky nedostával, svoje reakce pouze hrál. Při nižší intenzitě nařikal, pakoval, že ho to bolí, prosil o záchranu, při 270 vydával silné výkřiky podobné mučení, odmítal pokračovat, chtěl pouze mlčet (což bylo považováno za chybnou odpověď, díky které následoval trest), od 300 V bylo pouze hrobové ticho.

I učitelé odmítali dále pokračovat. Experimentátor odpovídal, aby pokračovali, experiment žádá pokračování, že je nezbytné pokračovat a že nemají jinou volbu, než pokračovat. Jednalo se o stručné a jasné příkazy.

Výsledky experimentu pohnuly dějinami sociální psychologie. Celých 63% probandů pokračovalo a udělilo maximální možný šok, což by v reálné situaci znamenalo okamžitou smrt žáka, 100% pokusných osob došlo na hranici 300 V.

Z výzkumu vyplývá, že lidé se liší v míře konformity, ale i někteří slušní lidé jsou schopni chovat se způsobem odporujícím jejich svědomí.

Milgram měnil v průběhu let podmínky experimentu za účelem zjištění faktorů vedoucích k poslušnosti. Identifikoval 3 faktory (Kassin, 2007):

1. Autorita - především její blízkost (když autorita rozdávala rozkazy po telefonu, konformita se snížila na 21%) a také její prestiž (po přesunutí experimentu z Yale University do kancelářské budovy ve městě míra poslušnosti klesla)
2. Oběť - v původním experimentu byl učitel a žák v jiné místnosti, míra konformity klesla v případech, když oba byli ve stejné místnosti a zvláště pak když se učitel žáka mohl dotýkat
3. Situace - poslušnost se zvyšovala, pokud a. experimentátor bral odpovědnost na sebe a b. každý další krok byl jen o stupeň horší než ten předchozí (v tomto případě rozdíl mezi elektrickými šoky byl "pouhých" 15 V)

Obrázek. č. 7. "Učitel" udělující elektrické šoky.

(<https://www.youtube.com/watch?v=xOYLCy5PVgM>)

1.3 Vliv situačních podmínek

V roce 1971 se udál jeden z nejvýznamnějších experimentů sociální psychologie, který je dodnes známý pod názvem Standfordský vězeňský experiment. V novinách byl uveřejněn inzerát vyzývající k účasti na experimentu, který měl trvat dva týdny. Účastí v experimentu si probandi mohli vydělat 15 dolarů za den. Probandi museli splnit nezbytné podmínky: 1. Nepřetržitou účast (ve dne i v noci), 2. Účast na psychologickém testování (vybrání byli pouze ti probandi, jejichž výsledky byly v normě), probandi byli tedy zdraví jak psychicky, tak fyzicky, nikdy nebyli závislí na drogách a jejich záznam byl bez trestných či agresivních činů. 3. Probandi neabsolvovali žádný výcvik týkající se způsobů, jak hrát náhodně přidělené role.

Obrázek. č. 8. Zatýkání "vězně" (<http://www.prisonexp.org/>).

Vybráno bylo dvacet čtyři probandů, z nichž všem byla náhodně přidělená role dozorce nebo vězně. Jako vězení fungovalo sklepení Standfordské univerzity. Při zatýkání vězňů pomáhala kalifornská policie. Zatýkající policista se choval podle stanoveného a běžného scénáře - pro vězně si přijela policejní eskorta, vězeň by spoután a odvezen na stanici, kde probíhaly

výslechy, sejmutí otisků, odvšivení a převlečení do vězeňské uniformy (jednotné pruhované oblečení s číslem). Pro neustálou připomínku represivní atmosféry posloužili řetězy, které vězni nosili po celou dobu experimentu. Dozorci si oblékali uniformy vojenského střihu a posílení anonymity také sluneční brýle. Vězni i dozorcí pracovali v osmihodinových směnách, na dvoře se vždy nacházelo 9 vězňů a 3 v cele, v cele byli přítomni také 3 strážníci. Dozorci měli k dispozici želízka, obušky, píšťalky a líče od cel a jejich úkolem bylo "dodržovat pořádek" jakýmkoliv metodami. Strážce věznice a dozorcí vymysleli soubor 16 pravidel, které museli vězni dodržovat (jídlo pouze v předem určenou dobu, nutnost udržovat klid při jídle, oslovování pouze za pomoci čísel, oslovování dozorců "pane" apod).

Vztahy mezi vězni a dozorcí se rychle horšily. Pro ilustraci může sloužit následující výpověď dozorce: "Nutil jsem je, aby si vzájemně nadávali a čistili záchody holýma rukama. V podstatě jsem vězně považoval za dobytek a neustále jsem si říkal, že si na ně musím dávat pozor." (Hunt, 2010, str. 391). Druhý den vězňové zorganizovali povstání, strhali si identifikační čísla, postele postavili proti dveřím tak, aby byl dozorcům zamezen přístup do cel. Dozorci tento čin oplátili stříkáním z hasicího přístroje, svlečením, zabavením postelí a přikrývek. Vězni účastníci se vzpouře byli potrestáni odebráním jídla. Do každodennosti vězeňského života přibyla nová pravidla - buzení v průběhu noci, vymyšlení nudných a zbytečných úkolů, dbání na dodržování pravidel pod hrozbou trestu a zavírání do samotek. Dokonce i vyměšování se stalo odměnou, kterou dozorcí mohli odepřít. Po desáté hodině večerní museli všichni vězni místo toalet používat kbelíky umístěné v cele. V některých případech jim ráno nebylo dovoleno tento kbelík odnést a vyčistit.

Obrázek. č. 9. Chování "dozorců" k "vězňům" (<http://www.prisonexp.org/>).

Po povstání dozorcí vymysleli nový způsob psychického týrání. Proměnili jednu místnost za "privilegovanou" a tři vězni nejméně účastnivší se vzpoury byli zavřeni do této cely. Dostali zpět svou uniformu, postel, mohli si umýt vlasy a vyčistit zuby a jako bonus dostávali speciální jídlo, které jedli v přítomnosti ostatních vězňů. Tyto metody sloužily k rozbití vzájemné solidarity mezi vězni. Po půl dni dozorcí tyto vězně vrátili zpět do svých cel a do vylepšené cely byli dáni ti vězni, kteří byli v povstání nejaktivnější. Psychologický efekt spočíval v tom, že ostatní vězni si o aktivních vězních začali myslet, že jsou informátory pracující pro dozorce a mezi vězni se rozšířila atmosféra nedůvěry.

Vzpouře ale působila i na dozorce jako skupinu. Hned v počátku byl navýšen počet pracujících dozorců (noční směna zůstala a nadále pracovala s denní směnou), navíc se mezi dozorcí posílila solidarita ("oni jsou špatní, my proti nim musíme zakročít").

První vězeň prosící o propuštění se objevil méně než 36 hodin po začátku experimentu.

Experiment plánován na dva týdny byl ukončen po šesti dnech.

1.4 Deset kroků nutných k vytvoření "pasti zla"

Na činy člověka můžeme pohlížet z hlediska dispozičního a situačního. Dispoziční přístup se zaměřuje na zjištění vlastností a rysů (dispozic) člověka. Díky těmto dispozicím se pak člověk chová určitým způsobem.

Oproti tomu situační přístup zkoumá především situační determinanty chování a lépe tak pomáhá objasnit, proč se někteří (vlídní, milí a starostliví) lidé mohou někdy (za jistých okolností) zachovat zcela jiným způsobem, než je jim vlastní - jinými slovy jde o otázku, proč se lidé chovají zle.

Zimbardo (2005) uvádí deset kroků, jak se přinutit osoby, aby prováděli takové činnosti, kterých by si mysleli, že je nejsou schopni vykonat:

1. Nastolit takovou ideologii, která odůvodňuje a ospravedlňuje použití jakýkoliv prostředků vedoucích k dosažení žádoucího cíle.
2. Existence slovního nebo písemného závazku sloužící k uzákonění a normalizaci daného chování.
3. Rozdělení zúčastněných do již osvojených rolí (např. učitel vs. žák v Milgramově experimentu).

4. Užití velmi vágních pravidel, které se však musí dodržovat, ale v průběhu akce se mohou měnit. Vágnost vede k legitimizaci bezduché poslušnosti.

5. Možnost přerámovat situaci - např. týrání vězňů lze vykládat jako způsob získávání informací od nepřátel.

6. Vytvoření situace umožňující rozptýlení odpovědnosti. Za záporné konsekvence tedy budou zodpovědní jiní, případně nebude úplně zřejmé, kdo ze zúčastněných.

7. Cesta od dobra ke zlu je dlážděná malými krůčky. Např. v již zmíněném Milgramově experimentu učitelé udělovali elektrické šoky začínající 15 volty. Probandi by pravděpodobně odmítli na počátku "odměnit" žáka šokem nejvyšším. Každý následující krok po této cestě musí být drobný (každý následující trest byl "pouze" o 15 voltů vyšší, což není pro zúčastněné až takový problém).

8. Anonymizace obětí, s čímž souvisí i jejich deindividuace. Z tohoto důvodu měli Židé v koncentračních táborech pouze čísla. Deindividuaci můžeme chápat jako odosobnění. V Zimbardově experimentu (2005) bylo dívkám, jenž byly díky kapucím a číslům namísto jmen odosobněné a vnímány jako skupina, dávano dvakrát více elektrických šoků než kontrolní skupině, která nebyla vnímána jako odosobněná.

I z experimentu S. Fitzeralda (in Zimbardo, 2005) se ukazuje, že americké děti hrající hry při oslavě Halloweenu, jsou agresivnější v případě, že na sobě mají kostým chránící jejich identitu.

9. Povaha autority se mění postupně ze soucitné a milé osoby na monstrum, které požaduje naprostou konformitu.

10. Učinit náklady na vystoupení z pokusu vysoké a proces vystoupení zkomplikovat připuštěním nesouhlasu ("já vím, že je to proti vašemu přesvědčení, ale pokračujte tak, jak vám říkám").